

Juan Luis Vives (1492–1540) in njegov priročnik *De institutione feminae Christianae*

Martina Ješovnik* in David Movrin**

Med humanisti, kot so Tomaž More, Erazem Rotterdamski ter Guillaume Budé, se v poljudnih prikazih redko znajde Juan Luis Vives, čeprav je po njihovem mnenju veljal za vodilnega misleca svojega časa. Toda tudi to se počasi spreminja, po zaslugi nemških raziskovalcev pedagogike in empirične psihologije se je v 19. stoletju zanimanje zanj spet prebudilo in slednjič dobilo podobo v doslej najobsežnejši biografiji, ki jo je leta 1970 objavil Carlos Noreña.¹ Čeprav se še zgodi, da Vives ostane spregledan celo v kateri od preglednih razprav o humanizmu,² je v zadnjih desetletjih zanimanje za tega humanista izrazito naraslo.³

Njegovo osrednje delo *De institutione feminae Christianae* odseva visoko stopnjo izobraženosti in povezanosti s klasičnim izročilom, avtor ves čas briljira s citati cerkvenih očetov in drugih antičnih mislecev.⁴ V očeh Vivesovih sodobnikov je delo pomenilo pomemben premik na področju zakonske tematike in izobraževanja

* Škofijska gimnazija Antona Martina Slomška, Vrbanska 30, Maribor, martina.jesovnik@gmail.com.

** Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, david.movrin@ff.uni-lj.si.

1 Noreña, *Juan Luis Vives*.

2 Fantazzi, *Companion to Juan Luis Vives*, 2; podrobneje o Vivesovi recepciji piše González, »Fame and Oblivion«.

3 Mejnik za obravnavo delo je bila kritična izdaja, ki sta jo leta 1996 izdala Fantazzi in Matheeußen, *De institutione feminae Christianae*.

4 Prim. disertacijo Jennifer Ann Rowley-Wiliams, »Image and Reality«, 18.

žensk.⁵ Starejši ideal je bilo Pavlovo neporočeno življenje, osrednja korist ter naloga zakonske zveze pa rojevanje otrok. Vives nasprotno govori o *concordia matrimonii*, torej se že bliža sodobnemu pojmovanju krščanskega zakona, njegov traktat pa je primer za vse stanove uporabnega priročnika. Z upoštevanjem zgodovinskega konteksta je še vedno provokativno branje, ko opominja, da je največja moč človeka vendarle skrita v njegovem danem dostojanstvu.⁶ Vives si prizadeva za zavest o človeški minljivosti, o lepoti in vrednosti znanja ter o evangelijski popolnosti. *De institutione* mu pomeni orodje za doseg slednje – ali vsaj spodbudo za razmislek. Vivesov pogled je namreč daljnosežen; izobraziti vladarje zanj pomeni izobraziti svet, duhovno izobraziti vladarje pa svet rešiti.

VIVESOV ŽIVLJENJEPIŠ

Vives se je rodil v Valencii 6. marca 1492, torej v letu, ki je zaradi Kolumbovega odkritja veljalo za *annus mirabilis*. Istega leta je postal papež Aleksander VI. Rodrigo Borgia, tudi sam iz Valencie. Valencia je bila v tem času svetovljanski kraj, ki se ga Vives spominja z nostalgичnimi in nemara pretiranimi hvalospevi.⁷ Njegov oče je bil Luis Vives Valeriola in njegova mati Blanquina March y Almenara, oba sta bila judovskega porekla.⁸ Družino je inkvizicija močno zaznamovala.⁹ Vivesov oče je imel opravka z njo že pri šestnajstih, vendar je pravi proces sledil v letih 1522–1524, ko je bil spoznan za krivega in usmrčen na grmadi. Vivesovim sestram so zato po očetovi smrti vzeli družinsko premoženje, vendar so si ga leto kasneje uspele priboriti nazaj; brat pa je umrl v času očetovega procesa. Že prej je leta 1509 zaradi bolezni umrla mati. Po dvajsetih letih, leta 1528, so tudi proti njej sprožili proces, v katerem je bila spoznana za krivo, saj

5 Za nekatere je pisec profeminist; Kaufman, »Juan Luis Vives on the Education of Women«. Več o tem Jordan, *Renaissance Feminism*, 117–19.

6 Vivesova *humanitas* je odgovor na življenje v skladu z višjimi pravili, ki ljudi zbližuje med seboj, ker so naravnani na isti vir, vesoljni Logos; ta ne more vsebovati ničesar, kar človeku ne bi bilo v prid. Na ta način se ustvarja vez, ki rojeva vsa človeška pravila; Scheck, »Humanitas in Cicero's Moral Philosophy«, 405–415.

7 Noreña, *Juan Luis Vives*, 17, op. 4. Za zgodovinski kontekst prim. Barton, *History of Spain*.

8 Mati je leta 1491, leto pred odlokom o izgonu, postala kristjanka.

9 Pregledno o tem obdobju piše Perez, *Spanish Inquisition*.

je že kot kristjanka obiskala sinagogo. Njene ostanke so izkopali in jih pred katedralo javno sežgali. Po tem dogodku so Vivesove sestre dokončno izgubile pravico do premoženja.

Najverjetneje je bil Vives krščen že kot otrok. Na otroštvo je imel lepe spomine, kar se mu je od staršev najbolj vtisnilo v spomin, je večkrat omenjena *concordia matrimonii*.¹⁰ V Valencii je v letih 1507–1509 obiskoval akademijo, ki jo je leta 1501 ustanovil papež Aleksander VI. in jo je leto kasneje potrdil Ferdinand Aragonski. Tam se je naučil latinske slovnice ter nekaj grščine, poezije in retorike ter osnov logike. Vzporedno z rednim programom novonastale univerze v Valencii so mnogi profesorji za prostovoljne prispevke poučevali tudi izven pouka. Temu je od jeseni 1509 naprej sledilo šolanje v Parizu.

Za Vivesa je bila izkušnja Francije slaba, motila ga je »domišljavost bogatejših študentov«.¹¹ Prav tako neznosen je bil po njegovem mnenju urnik, ki je zajemal vsaj devet študijskih ur na dan.¹² Svojih učiteljev ni maral, izjemi sta bila Gaspar Lax in Jan Dullaert, ostale je označil za prazne, domišljave in nezadostno izobražene. Prav tako se mu je zamerilo vsakodnevno življenje kolegija Montaigu s svojo slabo hrano, nezadostnim časom za spanje in umazanijo.¹³ Dolge *disputationes* so bile zanj izguba časa, ki bi bil lahko namenjen »pravi filozofiji«. Leta 1512 je zapustil Pariz v prepričanju, da je zapravil nekaj let življenja.¹⁴ Morda njegovo ostro kritiko nekoliko razloži dejstvo, da je bil pri vpisu na fakulteto star 16 ali 17 let, dve leti več kot sošolci.¹⁵ Njegovi učitelji so bili večinoma študenti višjih letnikov, kar je v tem primeru pomenilo tako rekoč vrstnike.¹⁶ Edina svetla točka pouka filozofije iz tega obdobja je bilo intelektualno srečanje z dvema humanistoma, ki sta nanj vplivala in s katerih deli se je

10 González, »Juan Luis Vives, Works and Days«, 18–20.

11 Noreña, *Juan Luis Vives*, 39.

12 »Prvo predavanje se je pričelo pred zajtrkom okoli petih zjutraj. Med osmo in enajsto uro so se lačnim študentom zvrstila še tri predavanja, med malico so poslušali branje Biblije in med tretjo in peto uro popoldne še več predavanj, ki so jim sledile navadno uro trajajoče *disputationes*. Po večerji ob šestih so še eno uro debatirali in imeli pred večernim počitkom okoli devetih zvečer še uro ali dve obredov.« Noreña, *Juan Luis Vives*, 39, op. 44.

13 Noreña, *Juan Luis Vives*, 39–40.

14 Noreña, *Juan Luis Vives*, 48.

15 Starostni mejniki (ne pa tudi z njimi povezana snov) so v tem obdobju skorajda enaki kot v antiki, saj je učenec do desetega leta študiral slovnico, nato do okvirno štirinajstega leta retoriko; pri petnajstih je bil zrel za univerzitetno izobraževanje.

16 Fantazzi, *Companion to Juan Luis Vives*, 32–33.

seznanil ravno v Parizu. To sta bila Pico della Mirandola in Erazem Rotterdamski. Vsekakor je bilo zanj bolj prijetno naslednje obdobje, ko ga je življenje zaneslo na sever takratnega španskega ozemlja, v današnje belgijsko mesto Brugge.

Njegovo prebivanje na Nizozemskem zaznamujeta dve mesti, v katerih je živel; v letih 1512–1517 Brugge, med 1517–1523 pa Louvain. Obe sta v tem obdobju veljali za kulturni središči; Brugge mu je bil še posebej ljub, saj si je tudi po selitvi želel vrnitve. Do njega je gojil enako naklonjenost kot do rodne Valencie. Vedel je, da tam živi skupina valencijskih trgovcev, tako se je sprva nastanil pri judovski družini Valdaura, s katero je bil verjetno v sorodu. Bernard Valdaura in Clara Cervent sta imela tri otroke, ki jim je mladi Vives postal učitelj in se z eno izmed dveh hčera, Margaret, kasneje tudi poročil. Ker je bila družina spoštovana, je preko nje spoznal številne meščane in obiskovalce.¹⁷

Kmalu se je znašel v družbi treh izobražencev; to so bili Marc Laurin, Jean de Fevyn in Frangole Cranevelt. Laurin je bil tudi dober Erazmov prijatelj, dekan kapitlja svetega Donata, de Fevyn pa tamkajšnji ravnatelj, ki ga je kasneje tudi poročil in mu odprl vrata palače Princenhof v lasti knezov Burgundije, kjer je sam živel. Tam so se izobraženci srečevali z ambasadorji, včasih so bili predstavljeni celo cesarskemu dvoru. Vsi trije so bili predani kristjani, poznavalci literature ter političnih izzivov. Eden od njih, Cranevelt, je ostal njegov prijatelj za vse življenje. Poleti 1516 se je po pismu sodeč najverjetneje prvič srečal tudi z Erazmom.¹⁸ Vendar Vives v Bruggeju ni poučeval samo Valdaurovih otrok, temveč je imel tudi zasebna predavanja, neke vrste seminarje. Zraven tega je nenehno študiral.

Leta 1517 ga je za zasebnega učitelja izbral Guillaume de Croy, ki je bil pri svojih devetnajstih že škof v Cambrayu, kardinal in naslednji izbrani nadškof v Toledu. Skupaj z njim se je preselil v Louvain.¹⁹ Bil je celo prvi, ki mu je tamkajšnja univerza leta 1520 izjemoma dovolila javna predavanja, čeprav ni bil njihov diplomant. V prostem času je zasebno poučeval tudi latinsko poezijo in retoriko. Med obiskom Pariza je leta 1519 spoznal Budéja, ki je bil nad mladim učenjakom navdušen.

17 Noreña, *Juan Luis Vives*, 50–52.

18 Noreña, *Juan Luis Vives*, 53–56.

19 Nekateri menijo, da se je Vives v Louvain preselil že 1514, postal učenec profesorja in kasneje prijatelja Hadriana Barlanda ter živel pod okriljem mladega plemiča po imenu Jacobus de la Potterie; González, »Juan Luis Vives, Works and Days«, 39–40.

Manj prijetni sta bili zanj njegovi zadnji dve leti, 1521–1523, ko se je razmahnilo gibanje proti Erazmu, njegov zaščitnik Croy pa je nepričakovano umrl. Šokiran zaradi te vesti je zbolel tudi Vives in se za nekaj časa umaknil v Brugge. Zdi se, da je bil razočaran tudi nad dejstvom, da ga kardinal ni omenil v svoji oporoki, ki jo je sicer napisal *in articulo mortis*, čeprav je pričakoval, da bo kot sodelavec, svetovalec in cenjen učenjak dobil vsaj majhen delež. Odslej si je v iskanju finančne stabilnosti prizadeval vzpostaviti stik z angleškim dvorom in je Henrik VIII. posvetil komentar k besedilu, s katerim se je tedaj ukvarjal, namreč k Avguštinovemu delu *De civitate Dei*.²⁰ Še prej, leta 1520, je spoznal Tomaža Mora in si z njegovim osebnim posredovanjem leta 1521 pridobil majhno finančno podporo kraljice Katarine.²¹ Kljub vsemu je bilo to zanj obdobje nenehne negotovosti. Leta 1522 se je odločil, da se bo vrnil v Španijo, vendar bo prej obiskal Henrikov in Katarinin dvor. Takrat še ni vedel, da se mu bo na angleških tleh ponudila nepričakovana priložnost.

Po šestih mesecih bivanja v Angliji je Vives v pismu Craneveltu presenetil z za njegovo zadržano osebnost nenavadno navdušenim tonom. V pismu sporoča, kako se mu je življenje obrnilo. Po prihodu v Anglijo sicer nekaj časa ni bil nastanjen v pravem okolju, soba, ki si jo je bil primoran deliti še z ostalimi, je bila po njegovem mnenju premajhna, v njej je vladal prevelik hrup in ni premogla niti mize, kjer bi lahko študiral. Počutil se je prezrtega in zapostavljenega, zanj ni bilo pravega dela.²² Kmalu pa mu je kardinal Thomas Wolsey, kraljev osebni svetovalec, ponudil mesto učitelja latinščine, grščine in retorike v novoustanovljenem Kardinalskem kolegiju v Oxfordu.

Prva serija Vivesovih predavanj med avgustom 1523 in aprilom 1524 je požela velik uspeh; ta je pripeljal do tega, da ga je v Oxfordu obiskal sam kraljevi par.²³ Vivesu je obisk prinesel povabilo na dvor v času božičnih praznikov. Med Vivesovim obiskom kraljevega dvora se je spletlo tudi prijateljstvo s kraljico, ki jo je iskreno občudoval in jo postavljaval v svojih delih za zgled.

Januarja 1524 se je vrnil v Oxford, da bi dokončal svoje profesorske obveznosti, po preteku študijskega leta aprila pa v Brugge, kjer se je maja 1524 poročil. Za ženo si je pri dvaintridesetih letih izbral devetnajstletno Margaret Valdaura – kakor sam pove, ne zara-

20 K projektu ga je povabil Erazem leta 1520, ko se je ukvarjal s kritično izdajo celotnega Avguština; del je prevzel Vives.

21 Vivesa je Moru predstavil Erazem; Noreña, *Juan Luis Vives*, 79.

22 Pravi, da se ob morebitni smrti nihče ne bo zmenil zanj bolj kakor za zločinca ali bolnega psa. Noreña, *Juan Luis Vives*, 81, op. 24.

23 Pregledno o zgodovinskem kontekstu piše Rex, *Tudors*.

di videza ali bogastva, temveč zaradi izobrazbe, za katero je vedel, da jo je prejela od matere in babice.²⁴ Poročil ju je njegov prijatelj Jean Fevyn in v zahvalo prejel izvod dela *De institutione*. Prijatelji so bili nad mladim parom navdušeni. Nastanila sta se pri nevestini materi, Clari Cervent, ki je zaradi slabega zdravja potrebovala nego in oskrbo.

Kljub veselju, ki ga je v njegovo življenje prinesla žena, je Vives že čez nekaj mesecev zapustil Brugge in se drugič odpravil v Anglijo, kjer se je januarja 1525 vrnil na svojo katedro v Oxfordu. S pomočjo prijateljev na dvoru je zaprosil za posebni privilegij, ki bi mu omogočil finančno samostojnost in ga odvezal profsorskih obveznosti, saj bi priženjena družina dobila dovoljenje za trgovanje. Podeljevanje takšnih privilegijev ni bilo takrat nič nenavadnega. Na odgovor je čakal do aprila, ko je bil družini dovoljen letni uvoz 300 ton vina in volne. Zraven tega je bil še vedno deležen kraljeve rente, s katero si je zagotovil stabilnost. V začetku maja je lahko tako za vedno zapustil Oxford in odšel domov. Ker je žena trpela zaradi očesne bolezni, je ostal v Bruggeju dlje, kot je predvideval, do februarja 1526, ko je v tretje obiskal Anglijo.

Politični položaj je bil v tem obdobju že močno spremenjen in zaostren, saj se je pričelo mučno obdobje pred kraljevo ločitvijo. Ker so prijateljstva z napačnimi osebami pomenila veliko nevarnost, je Wolsey zdaj deloval proti kraljici ter skušal Henriku izpred oči spraviti vsakogar, ki bi bil na njeni strani. Mednje je kot kraljičin sonarodnjak ter odkrit prijatelj sodil Vives. Wolsey si je prizadeval, da Vives ne bi mogel več delovati kot profesor, v naglici ga je skušal nadomestiti z Erazmom, ki pa je ponudbo zavrnil. Enako povabilo je nato odklonil tudi Konrad Goclenius, profesor latinščine na Collegium trilingue. Vives je po teh dogodkih uvidel, kaj se dogaja, in se preudarno umaknil.

Do aprila 1527 je ostal doma v Bruggeju in se nato znova odpravil v Anglijo. Odnos med kraljem in kraljico je v tem času dosegel najnižjo točko in ločitev je bila pred vrati. Vivesa je poslabšano taščino zdravje, ki mu je sledila smrt, prisililo, da se je že junija vrnil v Brugge, vendar ga je kraljica Katarina v obupu prosila, da bi prihajajočo zimo postal zasebni učitelj latinščine pri kraljični Mariji. Prošnji je ustregel in se oktobra vrnil, da bi začel s poukom. Kraljica je bila zaradi njegove prisotnosti na dvoru v Greenwichu tako pomirjena, da je celo pisala njegovi ženi Margaret, naj se pridruži možu na dvoru, kjer bosta živela z njeno

24 Noreña, *Juan Luis Vives*, 89.

pomočjo in naklonjenostjo. Vives tega ni odobril, saj je neizbežni ločitvi sledila tudi sprememba kraljičinega življenja in se na njene obljube ni bilo mogoče zanesti. V tem času je Vives Craneveltu v pismu omenil svoj občutek, da ga opazujejo. Izkazalo se je, da je imel prav, saj ga je februarja 1528 Wolsey poklical k zaslišanju glede zasebnih pogovorov s kraljico. Vives je bil primoran priznati, da je na kraljičino zahtevo prosil španskega veleposlanika na dvoru, naj piše Karlu v. in papežu o kraljičinem stanju. Po tem priznanju je Wolsey zanj odredil strog hišni pripor, ki je trajal 38 dni. Izpuščen je bil pod pogojem, da ne prestopi več kraljevega praga, kraljica pa mu je skrivaj poslala sporočilo, naj raje zapusti deželo. Aprila se je vrnil v Brugge in tam presenečeno ugotovil, da mu kralj in kraljica nista odtegnila rente, ki jo je prejemal. Novembra istega leta je Henrik v preiskavi glede prvega zakona dovolil Katarini pomoč dveh svetovalcev iz Flandrije in enega po njeni lastni izbiri. Katarina je izbrala Vivesa, ki je prišel in kraljici svetoval, naj se umakne, saj je doumel brezupnost morebitnega upora proti Henriku.²⁵ Kraljica je bila zaradi tega nanj jezna in po povratku domov je tokrat izgubil tako rento kot njeno naklonjenost. V Brugge se je tako vrnil razočaran nad izdajo svojih nekdanjih prijateljev.²⁶

Zadnja leta njegovega življenja so minila v osami, ki so jo oteževale nenehne finančne skrbi. Najbolj smiselni vir zaslužka bi bilo poučevanje, vendar si tega ni več želel. Sorodniki so ga skušali navdušiti za trgovino, za kratek čas jim je celo uspelo, vendar to ni bilo njegovo področje. Naposled je leta 1530 dobil podporo cesarja Karla, ki se je takrat mudil v Bruggeju. Od povratka iz Anglije se je njegovo zdravstveno stanje slabšalo, trpel je za putiko in ledvičnimi težavami, njegovi glavoboli so postajali intenzivnejši in pogostejši, zaradi domnevnega čira na želodcu ga je vsaka sprememba v hrani in podnebjem močno obremenila. Umrli je v Bruggeju leta 1540. Dvanajst let za njim je umrla tudi žena, ki je po njegovi smrti poskrbela, da je njegov prijatelj Cranevelt izdal še zadnje Vivesovo sicer nedokončano vendar obširno apologetsko delo, ki ga je nameraval posvetiti papežu.

25 Sicer je Vives kralja skušal pregovoriti in mu je ločitev odsvetoval, kar je razvidno iz zadnjega pisma iz leta 1531. V istem pismu Vives pove, da bo kralju v kratkem poslal *opusculum*, katerega naslov ni znan. Prim. Noreña, »Juan Luis Vives and Henry VIII«, 86–87.

26 Noreña, *Juan Luis Vives*, 104.

VIVESOV OPUS

Vivesov raznoliki opus²⁷ zajema filozofska, didaktično-pedagoška, literarna in filološka ter teološka dela.²⁸ Njegovo prvo objavljeno delo, *Christi Iesu triumphus* (Pariz 1514), je humanistično naravnana razprava o Kristusovem vstajenju. V drugem delu z naslovom *Virginis Dei parentis ovatio* (Pariz 1514) se osredotoči na Marijo in poda kot njeno največje junaštvo samo zmago nad grehom in zlom. Še dve verski deli sta *Triumphus Christi* (1514) in *Veritas fucata* (Pariz 1514).²⁹ V štirih letih delovanja pod Croyevim okriljem je Vives nato pričel razvijati ideje, ki so bile do neke mere odgovor na izzive tedanjega okolja. Napisal je 13 del, ki jih lahko razdelimo na verska, filozofska in literarna dela.³⁰ *Meditationes in septem psalmos penitentiales* (Louvain 1518) so bile posvečene zaščitniku Croyu, *Genethliacon Iesu Christi* (Louvain 1518) pa prijatelju teologu Jeanu Briardu. Naslednje delo, *De tempore, quo natus est Christus* (1518), je prikaz harmonične sinteze človekove svobodne volje in božje previdnosti, *providentia Dei*, kar Vives razlaga na podlagi sovpadanja Kristusovega rojstva in *pax Romana*. V *Clypei Christi descriptio* (1518) povzame zgodovino od Adama do evangeliziranja Amerike.

Sledijo literarna dela, ki temeljijo na njegovih izkušnjah s poučevanjem ter na opazovanju in preučevanju človeške narave. V *Fabula de homine* (Louvain 1518) predstavi človeka kot ustvarjenega po božji podobi. *Anima senis* (Louvain 1518) v veliki meri odseva Ciceronovo delo *De senectute*. Vivesu se prikaže duša starega človeka, ki ga pouči o vseh skrivnostih starosti. *Aedes legum* (Pariz 1520) je pravno delo, kjer Vives na podlagi rimskega prava poda nekaj predlogov za spremembo tedanjih zakonov.³¹ Ostala literarna dela tega obdobja so retorični spisi in javna predavanja. To so *Pompeius fugiens* (1519), *Declamationes Syllanae* (Louvain 1520), *Praelectio in Georgica Virgilii* (Louvain 1518), *Praefatio et vigilia in Somnium Scipionis* (Pariz 1520), *Praelectio in Convivia Francisci Philelphi* (Louvain 1521),

27 Navedba del kronološko sledi izboru, ki ga je naredil Noreña, ta pa se opira na prvi seznam vseh Vivesovih del, ki ga je naredil že Gregorio Mayans leta 1782 in ga posvetil Karlu III. Španskemu; prim. Fabian y Fuero in Mayans y Siscar, izd., *Joannis Ludovici Vivis Opera omnia*, 8–11.

28 Mayansova razdelitev je veliko bolj razvejana in zajema *rogativa ad Deum, grammatica, philologica, rhetorica, philosophica, moralia, legalia, politica, historica, critica, christiana*; posebno mesto ima S. Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*.

29 Watson, *Tudor School-Boy Life*, 13.

30 Noreña, *Juan Luis Vives*, 60.

31 Watson, *Tudor School-Boy Life*, 13.

Praelectio in quartum Rhetoricorum ad Herennium (Louvain 1522) ter *In Suetonium quaedam* (Louvain 1522). Pod naslovom *The Tudor School-Boy Life* je zbrana zbirka njegovih dialogov, ki jih je posvetil Filipu, sinu Karla v. in bodočemu možu kraljične Marije. V njih skozi usta nastopajočih predstavi svoj pogled na življenje učenca in študenta.³² V teh namišljenih vsakdanjkih niso opisane samo učne ure, temveč tudi jutranje vstajanje, priprava na šolo, odmori, popoldnevi ter pomenki z učitelji.³³

In pseudo-dialecticos (Louvain, 1519) je prvo večje delo, v katerem napade tedanje poučevanje filozofije, ki temelji v glavnem na logiki. V času pred in med bivanjem v Angliji je kljub finančnim in drugim težavam dokončal *Commentaria in xxii libros De civitate Dei Aurelii Augustini* (Louvain 1521) in kasneje tudi *De institutione feminae Christianae* (Louvain, 1523) ter *De officio mariti* (Brugge 1528).

De ratione studii puerilis ad Catharinam reginam Angliae (Oxford 1523) je njegovo prvo pedagoško delo. Gre za učni načrt za kraljično Marijo, ki je imela takrat sedem let. Posvetil ter osebno izročil ga je kraljici med njenim obiskom Oxforda. Za razliko od *De institutione* gre tu predvsem za vladarske napotke, saj se je zavedal, da piše bodoči vladarici. Zato ni poudarka na moralnih vrednotah, ki preveča *De institutione*, temveč so tudi navedki vzeti iz avtorjev, ki dajejo napotke za vladanje – to so Platonovi politični dialogi, Morova *Utopija* ipd. Za kraljično je v ločenem delu sestavil tudi skupek napotkov z naslovom *Satellitium animi* (Brugge 1524), ki so nanjo naredili velik vtis. Istega leta je nastala tudi moška različica učnega načrta, *De ratione studii puerilis ad Carolum Montioium Guilielmi filium*, katerega naslovnik je bil Charles Blount, peti baron Montjoy in kraljičin komornik, torej njen osebni služabnik. Gre za dve obširnejši pismi.

Pisal je tudi politična dela. *De consultatione* (Oxford 1523) je politična razprava o diplomaciji in pogajanjih, ki jo je sestavil na prošnjo cesarskega ambasadorja, Chapuysovega predhodnika po imenu Louis van Praet. *De bello et Luthero* (London 1524) in *De Francisco Galliae rege a Caesare capto* (Oxford 1525) sta pismi, ki spodbujata k večanju pravic navadnih ljudi ter vzpostavitvi miru; ta po Vivesu ne temelji na enostranskih zahtevah, temveč na uravnavanju osebnih in mednarodnih interesov. Prvo je naslovljeno na papeža Hadrijana VI., drugo na Henrika VIII. Kot spodbudo vladarjem

32 Watson sodi, da se je Filip ob prihodu na angleški dvor latinščine nemara naučil ravno iz Vivesovih dialogov; Watson, *Tudor School-Boy Life*, 30.

33 O Vivesovi retoriki in dialektiki podrobno piše Mack, »Vives's Contributions to Rhetoric and Dialectic«.

krščanskega sveta je napisal delo *De Europae dissidiis et bello Turcico* (Brugge 1526). Veleposlanik van Praet ga je nagovoril tudi k delu *De subventionem pauperum* (Brugge 1526), ki je bilo naslovljeno na državne uradnike v Bruggeju.

Zadnja leta so bila kakor pri mnogih piscih tudi za Vivesa najbolj plodovita. V iskanju novih zaščitnikov je posvetil cesarju Karlu v. veličastno razpravo *De concordia et discordia generis humani* (1529). *De pacificatione* (Brugge 1529), esej s podobno tematiko, je posvetil sevillskemu nadškofu Alfonzu Manriqueju. *De disciplinis* (Brugge 1531) je drugo večje delo tega obdobja. Gre za razmišljanje o smislu in omejitvah ter uničenju in obnovitvi človeške kulture. Obsega dve knjigi, izmed katerih se prva, *De causis corruptarum artium*, ukvarja z razlogi za propad učenosti nasploh in vsake vede posebej; med temi so slovnica, zgodovina, retorika, filozofija narave, matematika, medicina, etika in civilno pravo. V knjigi *De tradendis disciplinis* poda Vives osebno kritiko vsega študijskega gradiva, ki je na voljo učiteljem in študentom. Skupaj z *De anima et vita* (Brugge 1538) in *De veritate fidei Christianae* (Brugge 1540) predstavlja tri po mnenju razlagalcev najpomembnejša Vivesova dela. Manjša dela so še *Excitationes animi ad Deum* (Brugge 1535), zbirka molitev pod skupnim imenom, ki razkrivajo Vivesovo željo po globoki povezanosti z Bogom; *Linguae Latinae exercitatio* (Breda 1538), zbirka dialogov, zapisanih kot učbenik osnovnega latinskega besedišča in slovnice; ter *Bucolicarum Virgilii interpretatio* (Breda 1537), nadgraditev razlag Vergilija.³⁴

DE INSTITUTIONE FEMINAE CHRISTIANAE

Kraljica je Vivesa verjetno tudi na priporočilo Tomaža Mora ter po Henrikovem navdušenju nad komentarjem k *De civitate Dei* prosila, naj ji pošlje kako svoje delo. Čeprav gre za napotke mladi kraljični, obsega delo tri knjige, od katerih prva govori o vzgoji in dolžnostih mladih deklet, druga zadeva zakon in z njim povezane dolžnosti, tretja pa daje napotke vdovam.³⁵ Že z razdelitvijo usredišči v življenje slehernice zakonsko zvezo: mlada dekleta so v pripravi nanjo, zakonske žene jo živijo, vdove pa so v neke vrste vmesnem obdobju med enim in morebitnim drugim, sicer pa se predajajo spominu na moža. Po obliki in vsebini gre za poučno razpravo, v srednjem

34 O Vivesu kot učitelju je pisala denimo že Gragg, »Two Schoolmasters of the Renaissance«, 218–223.

35 Več o tem delu Kolsky, »Making Examples of Women«.

veku ustaljen literarni žanr. Od 13. stoletja dalje je nastalo veliko plemičem posvečenih del, katerih cilj je bil poučevati bodoče vladarje. Vsebovala so dolge svetopisemske in patristične citate, pomešane z avtorjevim komentarjem; nekatera med njimi so se prav kot Vivesovo nanašala na izobraževanje in vzgojo deklet. Vives je bil z večino seznanjen, kar lahko opazimo iz mnogih glavnih vzgojnih poudarkov, ki so jih podali že njegovi predhodniki.³⁶ Praktično v vseh so razprave o čistosti, zakonu, oblačenju, govoru, obnašanju in prehrani.

Vives se je tako podrobno lotil zakonske tematike ravno zaradi Henrikove namere po ločitvi, ki se je v tem obdobju že jasno nakazovala. Kraljevi zakon je ljudstvu postavljen za zgled; ločitev ter ponovna poroka postavita svetost zakona pod velik vprašaj. Bolj kot ostali avtorji Vives kot glavno vrline v zakonu izpostavi čistost, njena skrunitev je hud prestop.³⁷

Besedilo ima v vseh treh knjigah enako shemo. Na začetku posameznega poglavja poda naslov in v prvem odstavku napotek glede teme, čemur sledi razprava.

V vseh treh knjigah začne z domačimi dolžnostmi in šele nato nadaljuje s tistimi zunaj doma. Navaja primere iz antične mitologije ali zgodovine, pri čemer loči med dobrimi možmi in ženami ter posledično njihovimi dobrimi dejanji in slabimi s slabimi dejanji. Velikokrat rabi zapovedno drugo osebo, včasih pa tretjo osebo, kar daje besedilu pridih neizprososti.³⁸ Besede podkrepi z navedki Svetega pisma, z odlomki iz patrističnih besedil in z zgodovinskimi primeri.

Prvotni namen priročnika je bila pomoč z nasveti, kako vzgajati kraljično Marijo. Kraljici Katarini je izobrazba otrok pomenila skorajda nujo in ne le eno od možnosti, zato je priskrbel hčeri najboljšo možno izobrazbo. Dobila je najboljše učitelje in brala dela tedanjih vodilnih humanistov, med katerimi je bil poleg Tomaža Mora in Erazma Rotterdamskega tudi Vives. Marija je odlično govorila francosko, špansko in latinsko ter je razumela italijanščino. Študirala je patristična ter klasična dela, med drugim Seneko in zgodovinopisce. Obvladala je tudi vsakdanje ženske veščine in je bila dobra glasbenica. Seveda obstaja pri navedbah teh mnogih talentov v virih možnost pretiravanja, porojena iz piščeve želje po kraljevi naklonjenosti; vendar ni dvoma, da so bili vsi Henrikovi otroci zelo bistri.³⁹

36 Walcott Beauchamp et al., *The Instruction of a Christen Woman*, 40–41.

37 Več o tem Pabel, »Feminae unica est cura pudicitiae«.

38 O tem podrobneje George, »Persuading a Feminine Audience?«

39 Godwin Ridley, *The Life and Times of Mary Tudor*, 21.

V Vivesovem delu je kljub ostrosti izražanja in zapovedovanja nekaj s tedanjega stališča presenetljivo liberalnih novosti v zvezi s statusom ženske. Že to, da je delo v celoti posvečeno ženskam, v 16. stoletju ni bilo običajno. Zanimiv je tudi poudarek na intelektualnih zmožnostih, kjer lahko ženska ravno preko uma, poučenosti in študija doseže pravo vrlino. Vsekakor je študij podrejen čistosti in kreposti, vendar pripisuje Vives intelektualnim prizadevanjem veliko vrednost in loči glede na spol zgolj obliko študija, gradivo ter namembnost, ne pa tudi obseg in pomen.

Vendar pa je imel Vives ob pisanju razprave *De institutione* pred očmi predvsem enega svojih utelešenj ženskega ideala, samo kraljico Katarino. To pove tudi v uvodnem nagovoru. Sicer je v času nastajanja razprave osebno še ni poznal, nedvomno pa je vedel za njen sloves. Vives je pri Katarini občudoval njeno klasično izobrazbo. Njena mati Izabela je imela zgolj znanje latinščine, za svoje otroke pa je poiskala najboljše učitelje med humanisti. Katarina je postala podpornica izobraževanja; podpirala je denimo samostan v Isleworthu nedaleč od Londona, ki je postal eden izmed pomembnih verskih in izobraževalnih centrov za ženske tistega časa. Vives ga je imel čast obiskati v kraljičinem spremstvu. Oba Španca sta lahko uživala v dolgih pogovorih v materinščini, ki so vključevali najrazličnejše zgodovinske, literarne in predvsem filozofske teme, nad katerimi je bil Vives navdušen. V nekem pismu Craneveltu pove, da je kraljica ena izmed najčistejših in najbolj krščanskih duš, ki jih je kdaj videl.⁴⁰ Njun odnos je ostal prijateljski vse do žalostnega konca kraljičinega zakona.⁴¹

BIBLIOGRAFIJA

- Barton, Simon. *A History of Spain*. New York, N.Y.: Palgrave Macmillan, 2003.
- Fabian y Fuero, Francisco, in Gregorio Mayans y Siscar, izd. *Joannis Ludovici Vivis Valentini Opera omnia*. Valencia: In officina Benedicti Montfort, 1782.

40 Noreña, *Juan Luis Vives*, 86–87.

41 Primerjavo Vivesove ideje prijateljstva z Erazmovo ponuja Furey, »Bound by Likeness«.

- Fantazzi, Charles. *The Education of a Christian woman: A Sixteenth-Century Manual*. Chicago: University of Chicago Press, 2000.
- . in Constant Matheeußen, izd. *De institutione feminae Christianae: Introduction, Critical Edition, Translation and Notes*. Leiden: Brill, 1996.
- . *A Companion to Juan Luis Vives*. Leiden: Brill, 2008.
- Furey, Constance M. »Bound by Likeness: Vives and Erasmus on Marriage and Friendship«. V: *Discourses and Representations of Friendship in Early Modern Europe, 1500–1700*, ur. Daniel T. Lochman, Maritere López in Lorna Hutson (Farnham: Ashgate, 2011), 29–42.
- George, Edward V. »Persuading a feminine Audience? Gratuitous invective apostrophe in Juan Luis Vives' *On the Education of a Christian Woman*«. *Scholia: Studies in Classical Antiquity* 5 (1996): 94–111.
- González, Enrique González. »Juan Luis Vives, Works and Days«. V: *A Companion to Juan Luis Vives*, ur. Charles Fantazzi, 15–64. Leiden: Brill, 2008.
- . »Fame and Oblivion«. V: *A Companion to Juan Luis Vives*, ur. Charles Fantazzi, 359–414. Leiden: Brill, 2008.
- Gragg, Florence A. »Two Schoolmasters of the Renaissance«. *Classical Journal* 14, št. 4 (1919): 211–223.
- Jordan, Constance. *Renaissance Feminism: Literary Texts and Political Models*. Ithaca: Cornell UP, 1990.
- Kaufman, Gloria. »Juan Luis Vives on the Education of Women«. *Signs* 3, št. 4 (1978): 891–96.
- Kolsky, Stephen. »Making Examples of Women: Juan Luis Vives' The Education of Christian Women«. *Early Modern Culture Online* 3 (2018): 14–38.
- Mack, Peter. »Vives's Contributions to Rhetoric and Dialectic«. V: *A Companion to Juan Luis Vives*, ur. Charles Fantazzi, 227–276. Leiden: Brill, 2008.
- Noreña, Carlos G. *Juan Luis Vives*. Haag: Martinus Nijhoff, 1970.
- . »Juan Luis Vives and Henry VIII«. *Renaissance and Reformation* 12, št. 2 (1976): 85–88.
- Pabel, Hilmar M. »*Feminae unica est cura pudicitiae*: Rhetoric and the Inculcation of Chastity in Book 1 of Vives' *De institutione feminae Christianae*«. *Humanistica Lovaniensia* 48 (1999): 70–102.
- Perez, Joseph. *The Spanish Inquisition: A History*. London: Profile, 2004.
- Rex, Richard. *The Tudors*. Stroud: Tempus, 2002.
- Ridley, Jasper Godwin. *The Life and Times of Mary Tudor*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1973.
- Rowley-Williams, Jennifer Ann. »Image and Reality: The Lives of Aristocratic Women in Early Tudor England«. Doktorska teza. Bangor: University of Wales, 1998.

- Scheck, Thomas P. »Humanitas in Cicero's Moral Philosophy and Its Christian Reception«. *Ave Maria Law Review* 10, št. 2 (2002): 405–15.
- Walcott Beauchamp, Virginia, Elizabeth H. Hageman in Margaret Lael Mikesell, izd. *Juan Luis Vives: The Instruction of a Christen Woman*. Urbana: University of Illinois Press, 2001.
- Watson, Foster. *Tudor School-Boy Life: The Dialogues (Linguae Latinae Exercitatio) of J. L. Vives*. London: J. M. Dent & Co., 1908.

IZVLEČEK

Humanist Juan Luis Vives, ki je po mnenju sodobnikov sodil med vodilne mislece svojega časa, je v zadnjih desetletjih, predvsem po zaslugi raziskovalcev, kot sta Carlos Noreña in Charles Fantazzi, znova deležen večje pozornosti. Članek na ozadju zgodovinskega konteksta, predvsem položaja Judov v Španiji pod inkvizicijo ter razmer na dvoru Henrika VIII. v obdobju njegovega zakona s Katarino Aragonsko ter razkola, ki mu je sledil, obravnava Vivesov raznoliki opus. Pozornost posveti razpravi *De institutione feminae Christianae* ter njeni povezanosti z vse bolj kočljivim položajem kraljice Katarine in kraljične Marije. Ugotoviti je mogoče, da Vives ponudi nekaj s tedanjega stališča presenetljivo liberalnih novosti v zvezi s statusom žensk; s tem v zvezi je zanimiv zlasti njegov poudarek na intelektualnih zmožnostih, kjer je zastopal za svoj čas nevsakdanje stališče, da lahko ženska ravno preko uma, poučenosti in študija doseže pravo vrlino. Članek je pospremljen s slovenskim prevodom celotnega predgovora k obravnavanemu besedilu, posvečenega kraljici Katarini.

KLJUČNE BESEDE: Juan Luis Vives, humanizem, španska inkvizicija, Henrik VIII., Katarina Aragonska, položaj žensk

JUAN LUIS VIVES (1492-1540) AND DE INSTITUTIONE FEMINAE CHRISTIANAE

ABSTRACT

Juan Luis Vives, considered by his contemporaries as one of the leading thinkers of his time, has been gaining scholarly attention in recent decades, mainly due to the work of researchers such as Carlos Noreña and Charles Fantazzi. The paper reviews his diverse opus and its historical context – the position of Spanish Jews during the Inquisition, the court of Henry VIII and Catherine of Aragon, the Anglican schism. Attention is given to his treatise *De institutione feminae Christianae* and its connection to the increasingly precarious position of Queen Catherine and Princess Mary. Vives offers several innovations regarding the status of women, some of which were surprisingly liberal for his time. Particularly striking is his emphasis on intellectual abilities; he advocated the then-unusual view that a woman can achieve true virtue through her intellect, learning, and study. The article is accompanied by a Slovenian translation of the entire preface to the text in question, which was dedicated to Queen Catherine.

KEYWORDS: Juan Luis Vives, humanism, Henry VIII, Spanish Inquisition, Catherine of Aragon, the position of women